

Usko ja hyvät teot

Timo Eskola / STI 2017

Uskonpuhdistuksen ratkaisevana vuonna 1520 Luther kirjoitti hyvistä teoista. Kirjoituksen taustalla oli useampi tärkeä syy. Ensinnäkin hänen opetuksensa vanhurskauttamisopista nousi katolisen kirkon prosessivanhurskauttamista vastaan. Hyvät teot piti osata siis asettaa omaan asemaansa. Toiseksi Luther joutui vastaamaan syytöksiin antinomismista. Jos pelastus tulee yksin armosta, eikö se tee parannusta ja hyviä tekoja turhiksi? Nämä aiheet ohjasivat Lutherin pohtimaan kymmentä käskyä. Puhe hyvistä teoista onkin pohjana myöhempien katekismuksien teologialle. Kirja alkaa määritelmällä.

“Ensimmäiseksi tulee tietää, että ei ole olemassa muita hyviä tekoja kuin ne, jotka Jumala on käskenyt. Samoin kuin ei ole olemassa muuta syntiä, kuin minkä Jumala on kieltänyt. Sen vuoksi ei ihmisen, joka haluaa tulla tuntemaan ja oppia tekemään hyviä tekoja, tarvitse tuntea mitään muuta kuin Jumalan käskyt.” (s. 239).

Kirjan alussa Luther muistuttaa, että epäuskon tilassa tehdyt uskonnolliset teot eivät ole Jumalalle suosiollisia eivätkä ansiollisia. Jumalasuhteen ratkaisee usko, eivät hyvitysteot.

“Uskosta, joka on ikään kuin pääteko, ei mistään muusta teosta, johtuu, että meitä sanotaan kristityiksi. Sillä kaikkia muita tekoja pystyvät tekemään pakanat, juutalaiset, turkkilaiset ja synnintekijätkin. Mutta ainoastaan armon valaiseman ja vahvistaman kristityn on mahdollista lujasti uskoa olevansa Jumalalle otollinen.” (*Puhe hyvistä teoista*, 241).

Ensimmäinen käsky ohjaa kristityn luottamaan yksin Jumalaan ja odottamaan tältä elämänsä kaikkea hyvää. Ne, jotka eivät luota Jumalaan, hakevat armoa ja laupeutta muista asioista tai itsestään. Näin tekevät Lutherin mukaan “pyhät ulkokullatut”. “Kun heille sattuu jotakin, niin he eivät mene Jumala luo, vaan pakenevat ja miettivät vain, kuinka suoriutuisivat omin neuvoin tai ihmisten avulla...” (246). Tuon ulkokultaisuuden tilalle Luther tuo Paavalin neuvon: “Vanhurskas ihminen elää uskostaan” tai “vanhurskaalla ihmisellä on elämänsä uskostaan” ja juuri “uskon takia Jumala pitää häntä vanhurskaana”. Tästä seuraa lain täyttäminen. “Jos siis vanhurskaus on uskossa, niin on selvää, että se täyttää kaikki käskyt ja tekee kaikki niiden teot vanhurskaiksi, koska ketään ei vanhurskauteta muuten kuin että hän täyttää kaikki Jumalan käskyt.”

Tästä seuraa Lutherin mukaan suuri periaate: nyt hylätään “loistavat teot” joita tehdään ilman uskoa. Näihin kuuluvat myös “ensimmäisen käskyn” teot, kuten laulaminen, lukeminen, urkujen soittaminen, tai kellojen, kalleuksien tai pukujen kokoaminen. Niihin kuuluvat turhat polvistumiset ja rukousnauhat. “Sellaista voivat kuitenkin myös koronkiskurit, avionrikkajat ja kaikenlaatuiset synnin harjoittajat tehdä ja tekevätkin joka päivä.” (247). Näitä tehdään Lutherin mukaan ilman uskoa. Ihmiset kuvittelevat saavuttavansa niiden avulla Jumalan suosion ja “ansaitsevan hänen armonsaa”.

Suuri välienselvittely: katolinen synergismi vs. ansioton armo

Tämän teoksen taustalla on jo sama kiista skolastikkojen kanssa, josta tuli myöhemmin pääaihe *Sidotulle ratkaisuvallalle*. Katolisen normatiivisen tomismin mukaan ihmisen vanhurskauttaminen ja pyhitys on prosessi. Vuodatetun rakkauden oletettiin vähitellen vanhurskauttavan ihmistä.

Lutherin oman teologian lähtökohtana on realistinen ihmiskäsitys. *Galatalaiskirjeen selityksen* alussa Luther toteaa: ”syntimme ovat niin suuret, rajattomat ja voittamattomat, että koko maailman on mahdotonta suorittaa hyvitystä yhdestä ainoastakaan.” (Gal, 50). Ja vanhurskauttamis-kiistan keskellä hän huudahtaa: ”He eivät ota huomioon sydämen saataisuutta ja sisäistä turmelusta, epäuskoa, epäilystä, Jumalan halveksimista ja vihaamista, jotka ovat pääpetoja, kaiken pahan alkulähteitä” (278).

Lutherin vastustajina ovat kirkon "sofistit" eli eri tahoilla (jo aikaisemmin) vaikuttaneet skolastikot. Heihin kuuluvat itse asiassa etenkin nominalistit, jotka olivat suunnanneet tomistista perinnettä jo pitkään. Luther itse säilyttää paljon Akvinolaisen terminologiaa, vaikka kehittääkin vanhurskauttamisoppia paljon pidemmälle. Skolastikkojen mukaan keskeistä on sydämiin vuodatettu armo. Mitä tämä tarkoittaa? "Kun ihminen tekee jonkin hyvän teon, niin Jumala hyväksyy sen ja tämän teon tähden vuodattaa häneen rakkauden. Tätä vuodatettua rakkautta he he sanovat sydämessä olevaksi kiinteäksi ominaisuudeksi." (162)

Sidotun ratkaisuvallan arkkivihollinen Erasmus puolestaan väittää: "Rakkaus epäilemättä antaa eloa uskolle aivan kuin lampussa valo saa elonsa öljystä." (*Sidottu ratkaisuvallalta, liite, 426*). Lisääpä hän vielä: "ihminen kykenee Jumalan armon avulla aivan kaikkeen, siis ihmisen kaikki teot voivat olla hyviä" (s. 421). Asetelmaa on vaikea ymmärtää muistamatta, että Erasmus puhuu kolmesta eri armosta. Ensimmäinen koskee langenneen kykyä jonkinlaisiin hyviin tekoihin arjessa. Toinen on "erikoisarmon". Erasmus sanoo Jumalan kehoittavan parannukseen syntistä, joka ei vielä ole saanut viimeistä armoa; hänen kykenee nyt almuihin, rukouksiin ja pyhiin harjoituksiin sekä "moraalisesti hyviin tekoihin". Lopulta vuodatettu armo on kolmas armo, joka "vie päätökseen" (s. 376-377).

Galatalaiskirjeen kommentaarissa puolestaan Luther jatkaa taisteluaan. Kyseessä on sama kiista kuin kirjassa *Puhe hyvistä teoista*. Nyt vastustajina ovat (aristotelista) realismia kannattanut Akvinolaisen seuraaja Scotus ja nominalisti Occam. "Toiset, niinkuin esimerkiksi Scotus ja Occam, eivät ole yhtä taitavia; he ovat lausuneet sen ajatuksen, että Jumalan armon saavuttamiseksi ei tarvita mainittua Jumalan antamaa rakkautta, vaan että ihminen kykenee houkuttelemaan itsestään esiin yli kaiken käyvän rakkauden Jumalaa kohtaan." (162)

Teologian rakennetta ajatellen Lutherin kritiikki on ymmärrettävää. Hän käyttää hyväkseen Akvinolaisen tuttua terminologiaa siitä, miten asioiden perusolemuksen (substanssin) ja laadullisen määreen (aksidenssi) suhde voidaan ymmärtää eri tavoin. Onko armo (Jumalan lahja Kristuksessa) oma substanssinsa, vai onko se pelkkä ihmisen ominaisuuteen liittyvä hieman satunnainen aksidenssi (laatumääre, kvaliteetti)? Koska skolastikot puhuivat sydämiin vuodatetusta rakkaudesta, he mielsivät armot tällaiseksi taivaasta vuodatetuksi lisämääreeksi. Keskeiselle sijalle jäi ihmisen oma substanssi eli ihmisen olemukseen yhä vain kuuluva rakkaus. Sellainenhan oli olemassa, koska skolastikot eivät uskoneet ihmisen olleen kokonaan turmeltunut. Armon kohottama ja jumalallistama rakkaus on ihmisen oma rakkaus ja pysyy sellaisena (Mannermaa, *Ipsa fide*, 29).

Siksi skolastikkojen vanhurskauttamisoppia kuvaa heidän iskulauseensa "rakkauden muovaama usko" (*fides charitate formata*; forma on substanssia edustava "muoto", jonka uskottiin siirtyvän ihmisen mieleen eräänlaisena kohteen kuvana; vrt. tieto-oppi). Luther taistelee tällaista näkemystä vastaan. Koska ihminen on kokonaan turmeltunut, hänessä ei voi olla enää jäljellä rakkautta, joka vain herätettäisiin henkiin armon (aksidenssin) avulla. Sen sijaan substanssissa täytyy tapahtua muutos – ja se tapahtuu silloin, kun Kristus itse tulee lahjaksi syntiselle.

Lutherin taistelu skolastikkoja vastaan huipentuu siten aivan perinteiseen kiistaan substanssin ja aksidenssin välisestä suhteesta. Kyse on siitä, onko pelastava armo vain ihmiseen vuodatettava aksidenssi, vai onko armo itsessään substanssi (lopulta Kristus itse), joka ihmiseltä puuttuu. Luther esittää pelastavan armon eli toisin sanoen lahjavanhurskauden tai oikeastaan Jumalan antaman lahjan (donum) tämän kahtiajaon avulla. Lutherin mukaan usko omistaa Kristuksen. (Mannermaan nykyaikainen käänös:)

"Me asetamme tuon rakkauden sijalle uskon. Niin kuin he sanovat uskoa monogrammiksi ja rakkautta sen eläviksi väreiksi ja täyteydeksi, niin me päin vastoin sanomme uskon omistavan Kristuksen, joka on forma, joka muotoilee ja in-formoi uskon kuten väri seinän." Aristotelisen käsityksen mukaan substanssilla on muoto (forma), joka voidaan havaita. Se on enemmän kuin vain ominaisuuksien (aksidenssien) summa. Tieto muodostuu siten, että ihminen havaitsee forman ja se muodostaa uuden forman kuvan mieleen. Uskonnollisessa mielessä tätä näkemystä voidaan käyttää myös kuvaamaan todellisen muodon siirtymistä ihmiseen.

"Kristillinen usko ei siis ole sydämessä oleva joutilas kvaliteetti tai tyhjä kuori, joka voisi olla olemassa kuolemansynnin tilassa, kunnes rakkaus tulee lisäksi ja elävöittää sen." Skolastikot kuvittelivat, että ihmisen rakkaus uinuu langenneessa niin kauan, kunnes ulkoinen aksidenssi antaa

sille jonkinlaisen uuden virikkeen. Lutherille usko ei ole tällainen.”*Kristus on nimittäin uskon kohde, mutta ei ainoastaan kohde, vaan niin sanoakseni itse uskossa on Kristus läsnä.*” Virikkeen sijaan saamme itse Kristuksen. Hän on armon todellinen sisältö ja olemus, substanssi. Siksi Luther katsoo, että Kristus on olemuksellaan läsnä uskossa.

”*Usko on nimittäin sellaista tietoa eli pimeyttä, joka ei näe mitään. Kuitenkin tässä pimeydessä istuu valtaistuimella Kristus, jonka usko pitää sisällään. Samalla tavalla Jumala asui Siinailta ja temppeleissä keskellä pimeyttä.*” Kaunis kuva temppeleistä selittää asiaa: uskovasta tulee Herran temppele, ja Herra itse istuu sen kaikkeinpyhimmässä, piilossa katseilta.

”*Usko siis vanhurskauttaa, koska se sisältää ja omistaa tuon aarteen, nimittäin läsnäolevan Kristuksen.*” Lutherille Kristus on vierasta vanhurskautta. Hän tulee ihmisen ulkoapäin ja tuo mukanaan sovitustyöllä hankitun vanhurskauden. Mikään ei ole ihmisen ansiota, mutta kaikesta tulee syntisen omaa, koska usko omistaa tuon aarteen. (vrt. Luther, Gal, 164-165; Ipsa fide, 31-32). Paavalia ja Lutheria yhdistävät siten lain kirouksen ja lahjavanhurskauden teemat.

”Kaiken kaikkiaan: samoin kuin sofistit sanovat, että rakkaus ilmentää ja kehkeyttää uskon, samoin me sanomme, että Kristus ilmentää ja kehkeyttää uskon ja on uskon olemuksena. Uskossa omistettu ja sydämessä asuva Kristus on siis se kristillinen vanhurskaus, jonka tähden Jumala meidät lukee vanhurskaiksi ja lahjoittaa meille iankaikkisen elämän. Tässä ei totisesti ole olemassa mitään lain tekoa, ei mitään rakastamista, vaan kerrassaan toinen vanhurskaus ja ikään kuin uusi maailman lain ulko- ja yläpuolella; *eihän Kristus eli usko ole lakia eikä lain tekoa.*”¹

Vaikka Luther-tutkijat ovat epäilemättä oikeassa ajatellessaan, että Lutherille myös rakkauden lähde on Kristus, hänelle ei ole epäselvyyttä siitä, että rakkaus on uskon vaikuttamaa. Käsitys efektiivisestä vanhurskauttamisesta ei johda siihen, että uskon ja rakkauden distinktio turhentuisi. Kyse on joka tapauksessa distinktiosta. Lutherille tyypillisin tapa puhua uskon ja rakkauden suhteesta koskee siten vanhurskauttamista. ”Usko” merkitsee silloin uskonvanhurskautta ja ”rakkaus” uskon hedelmää, hyvinä tekoina toteutuvaa kristillistä elämää: ”hänen autuutensa tekee meidät autuaiksi ja hänen rakkautensa herättää meissä rakkauden”. Aina, kun Luther käyttää sanaa rakkaus, se esiintyy jonkinlaisessa polarisaatiossa uskoon nähden.

Kirjassa *Puhe hyvistä teoista* Lutherille on selvää, että pelastuksessa ei ole kyse ansiollisten tekojen tekemisestä. Tämän eron tekeminen on perin tärkeätä myös aikamme teologista keskustelua ajatellen. On huomattava, että ihmisillä on vapaa tahto ”alapuolisissa” toimissaan. Me pystymme valitsemaan ammatin, puolison ja muuta sellaista. Tavallisia tekoja kuka tahansa kykenee tekemään. Ihmisen ongelma on kuitenkin siinä, että tahto on orjuutettu. Meillä on taipumus tehdä syntiä ja turmella elämän hyvätkin asiat. Mikään sydämiin vuodatettu armo ei sitä korjaa. Siksi oikea vanhurskauttaminen on syntisen ihmisen vanhurskauttaminen yksin uskosta. Muu on sen seurausta.

Antinomismien vaara

Puhe hyvistä teoista on saanut aiheen siitä, että uskonpuhdistuksen julistajia epäiltiin lain hylkäämisestä, antinomismista. Tämä on ensinnäkin varsin tavallinen syytös tilanteessa, jossa Kristuksen sovitustyötä julistetaan ehdottomana (vrt. Room. 3 missä Paavali joutuu vastaamaan saman kaltaisiin syytöksiin: tehkäämme pahaa jotta siitä tulisi hyvää). Luther tuntee hyvin sen keskustelun, jonka edellinen kiista ”sydämiin vuodatetusta rakkaudesta” on synnyttänyt.

Tässä vastakkainasettelussa hän kysyy: ”missä ovat nekin, jotka sanovat, että me, kun saarnaamme uskosta, emme muka opeta emmekä tee mitään tekoja” (248). Jo pelkästään ensimmäinen käsky antaisi ”enemmän tekemistä kuin kukaan voi tehdä”. Siksi Luther muistuttaa uskovia: ”ken tahtoo olla hurskas ja hyvien tekojen täyttämä, hän alkakoon harjoittaa uskoa kaikessa elämässään ja toiminnassaan joka aika”.

¹ Luther, Gal, 164-165.

Ensimmäinen käsky: Ensimmäisen käskyn kohdalla Luther muistuttaa siitä, että koko elämämme on lahjaa Jumalalta. “Sillä mainitsehan ainoakin hetki, jona emme joko saa osaksemme Jumalan hyviä antimia tai kärsi vastoinkäymisiä.” (254). Jumalan lahjat ja vastoinkäymiset ovat “alituksia muistutuksia ja kehotuksia ylistämään, kunnioittamaan ja kiittämään Jumalaa”.

Toinen ja kolmas käsky: Toisen käskyn mukainen tärkein teko “on siis ylistää Jumalaa kaikista hänen hyvistä teoistansa”. Niitä on niin “sanomattoman paljon” että koskaan ei puutu aihetta ylistämiseen. Tämä on Lutherin mukaan käskyn “ensimmäinen teko”. Toinen teko on tämä: “että kartetaan, paetaan ja vältetään kaikkea ajallista kunniaa ja ylistystä, ei koskaan etsitä omaa mainietta, nimeä tai suurta hälinää”.

Puhe hyvistä teoista on siinä mielessä keskeinen Lutherin teos, että sen perusteella voidaan katsoa Lutherin päätyneen moniin teologisiin pääajatuksiinsa juuri käskyjä pohtiessaan. Kyse ei ole vain Jumalan ylistämisestä, vaan siitä, että Jumalan kasvojen edessä ihminen löytää oman paikkansa. Ajallisen kunnian hakeminen on synnin ilmausta. Siksi se on toisen käskyn vastaista.

Kolmannen käskyn ydin on Lutherin mukaan siinä, että messun keskipiste on Kristus ja se, että Kristus antaa kaikki synnit anteeksi. “Jos vain tämä usko on oikea, niin sydän ehdottomasti ilostuu liitosta sekä lämpenee ja sulaa Jumalan rakkaudesta.” (268).

Neljäs käsky: perhe ja esivalta: Neljän ensimmäisen käskyn teot koskevat Lutherin mukaan “järkeä”, koska ne sitovat ihmisen ja valitsevat häntä, “ettei hän itse hallitsisi itseään”, vaan “nöyryysi ja alistuisi johdettavaksi” ylpeytensä torjumiseksi. Seuraavat käskyt käsittelevät ihmisen himoja ja haluja, “jotta nekin kuoletettaisiin” (305).

Neljännän käskyn kohdalla Luther toteaa, että “ei ole sen parempaa tekoa kuin kuuliaisuuden ja palvelevaisuuden osoittaminen kaikkia niitä kohtaan, jotka on asetettu meidän esivallaksemme” (289). Siksi tottelemattomuus on “suurempi synti kuin murha”. Lutherin äärimmäinen asenne selittyy sillä, että tottelemattomuus on muiden syntien alkusyy.

Luther ei ollut esivaltateologiassaan kuitenkaan naiivi. Hän kirjoittaa, että jos vanhemmat (tai esivalta) ovat “houkkamaisia”, lasten ei tule totella heitä. “Sillä Jumalaa on kolmen ensimmäisen käskyn vaatimusten mukaisesti pidettävä korkeammassa arvossa kuin vanhempia.” (291). Samoin tulee vastustaa vääristynyttä hengellistä esivaltaa jota harjoitetaan “pyhän Pietarin nimen varjolla”, “aivan kuin Jumalan nimi ja hengellinen valta olisi asetettu pilkkaamaan Jumalan kunniaa” (296). Tämä johtaa Lutherin hieman häkellyttävään vertailuun: “maallinen valta ei milloinkaan aiheuta niin suurta vauriota kuin hengellinen, jos se harjoittaa vääryyttä”, koska edellinen ei ulotu hengellisen vallan alueelle eikä voi tuhota sielua.

Viides käsky: Viidennen käskyn kohdalla Luther korostaa, että se käsittelee vihaa ja koston himoa. Sen jälkeen hän selittää yllättäen, että käskyn alaan kuuluu “lempeys”. “Sitä osoitamme ystäville ja niille, jotka voivat olla meille hyödyksi tavarain, kunnian ja suosion saavuttamisessa.” Sellaista lempeyttä on “järjettömällä eläimilläkin, jalopeuroilla ja käärmeillä, pakanoilla, juutalaisilla, turkkilaisilla, konnilla, murhamiehillä ja huonoilla naisilla”. Kaikki nämä “ovat tyytyväisiä ja lempeitä, kun tehdään, mitä he haluavat, tai annetaan heidän olla rauhassa”. Tämä on vain vihan peittelyä. Siksi “paha henkikin olisi lempeä, kun kävisi hänen mielensä mukaan”.

Kristukselta tuleva lempeys on tuon vastakohta. “Se ilmenee suhteessa vastustajiin ja vihollisiin: ei vahingoita heitä, ei kosta, ei kiroa, ei häpäise, ei panettele, ei ajattele heistä pahaa, vaikka olisivatkin vieneet tavarain, kunnian, ruumiin, ystävän ja kaikki tyyni.” Hyvä lempeys “puhuu heistä parhainta” ja ajattelee heistä parasta sekä rukoilee heidän puolestaan.

Tästä teologisesta päättelystä näemme, miten Luther rakentaa sen käskyjen selityksen, joka myöhemmin näyttäytyy kahdessa katekismuksessa.

Muut käskyt: “Jumala meitä auttakoon”: Lopuissa käskyissä Jumala määrää ensinnäkin siveyden, joka on “vaarallinen pahe”. Seuraavaksi Jumala varoittaa, ettei kristitty tavoittele kultaa eikä “pane turvaansa rahaan”. Puheen synnit puolestaan vievät riitoihin ja totuuden vääristelyyn. Kirja päättyy

yhteenvedon, jonka mukaan himot "kestävät hautaan saakka". "Sillä perisynti on meissä synnynnäinen, ja sitä tosin voi lannistaa, mutta se ei kokonaan häviä ennen kuin ruumiillisessa kuolemassa, joka siitä syytä onkin hyödyllinen ja toivottava. – Jumala meitä auttakoon, Amen.

Uskon ja rakkauden suhde

Lutherin teksteistä löytyy useita kohtia, joissa hän puhuu teologisesti merkittävällä tavalla uskon ja rakkauden erosta. Varsin yksityiskohtainen aiheen selvittely löytyy saarnakokoelmasta (postillasta) *Fastenpostille* (1525).

"Kristuksen suhtautumisessa pitalisiin on jälleen kerran annettu rakkauden esimerkki. Sinä näet, kuinka rakkaus tekee hänestä palvelijan, niin että hän auttaa kurjaa vapaasti ja ilmaiseksi, ei etsi auttamisellaan nautintoa, suosiota eikä kunniaa, vaan yksin kurjan hyötyä ja Isän Jumalan kunniaa. Sen tähden hän myös kieltää puhumasta kenellekään, jotta hänen tekonsa olisi vapaan, hyvän rakkauden puhdas teko. Tästä olen usein tarpeeksi asti puhunut, että usko tekee meidät herroiksi, rakkaus palvelijoiksi, niin, uskon välityksellä me tulemme jumaliksi ja osallisiksi jumalallisesta luonnosta ja Jumalan nimistä, kuten Psalmi 82 lausuu: 'Minä sanon: Te olette jumalia ja kaikki tyynni Korkeimman poikia.' Mutta rakkauden välityksellä me tulemme kaikkein kurjimman kaltaiseksi. *Uskossa meiltä ei puutu mitään ja meillä on kaikkea yltä kyllin. Rakkaudessa palvelemme jokaista. Uskossa vastaanotamme hyvyysisiä (Güter) ylhäältä Jumalalta. Rakkauden välityksellä me sallimme näiden hyvyysien mennä alhaalta lähimmäisillemme.* Samalla tavalla Kristuskaan ei jumaluutensa puolesta tarvinnut mitään, mutta ihmisyytensä puolesta palveli jokaista, joka häntä tarvitsi. Olen tarpeeksi asti sanonut, että uskon välityksellä meidän on synnyttävä Jumalan lapsiksi ja jumaliksi, herroiksi ja kuninkaiksi, kuten Kristuskin ikuisuudessa syntyy isästä todeksi Jumalaksi. Toisaalta taas meidän on murtauduttava ulos rakkauden välityksellä, autettava lähimmäistä hyvää tehden, samalla tavalla kuin Kristus on tullut ihmiseksi auttaakseen meitä kaikkia. Ja kuten Kristuskaan ei ole ensin teoillaan ansainnut eikä ihmiseksi tulemisellaan hankkinut, että hän on Jumala, vaan hänellä on jumaluus syntymän perusteella ilman tekoja ennen ihmiseksi tulemistä, siten mekään emme ole ansainneet Jumalan lapseutta... tekojen tai rakkauden avulla, vaan olemme vastaanottaneet lapseuden ilman tekoja ja ennen rakkautta uskon välityksellä evankeliumissa armosta. Ja kuten Kristus tuli ihmiseksi vasta sitten kun hän oli ikuisesti Jumala, samaten mekin teemme hyvää ja rakastamme lähimmäistä sen jälkeen kun olemme jo sitä ennen uskon välityksellä hurskaita, synnittömiä, eläviä, autuaita ja Jumalan lapsia."²

WA 17, II, 74, 20-75, 11) käänös Mannermaa TA 1979

Tässä tekstissä uskon ja rakkauden suhde nähdään niin, että uskon välityksellä ihminen syntyy Jumalan lapseksi (ja jumalaksi ja herraksi ja kuninkaaksi), ja rakkauden välityksellä ihminen "murtautuu ulos" hyvää tehden ja auttaa lähimmäistään. Näkökulma on karitatiivinen. Olennainen ero aikaisempaan katoliseen näkemykseen on siinä, että Lutherin mukaan ihminen ei synny Jumalan lapseksi rakkauden välityksellä. Samassa teoksessa Luther pohtii vanhurskauden ja rakkauden välistä suhdetta, lain roolia unohtamatta. Usko hankkii rakkauden, jolla laki täytetään.

"Vaikka nyt usko ei täytä lakia, sillä on kuitenkin se, millä laki täytetään. Se nimittäin hankkii Hengen ja rakkauden, joilla laki täytetään. *Toisaalta taas, vaikka rakkaus ei tee vanhurskaaksi, se kuitenkin todistaa siitä, minkä nojalla persoona on vanhurskas, nimittäin uskosta.* Summa: kun Pyhä Paavali itse puhuu, että rakkaus on lain täyttymys, on kuin hän sanoisi: on eri asia olla lain täyttymys tai antaa lain täyttymys. Rakkaus siis täyttää lain siten, että se itse on täyttymys, mutta usko täyttää lain siten, että se ojentaa sen, millä se täytetään. Sillä usko rakastaa ja vaikuttaa, kuten Gal (5:6) lausuu: usko vaikuttaa rakkauden kautta. Vesi täyttää ruukun, tarjoilija täyttää myös ruukun; vesi itsellään, tarjoilija vedellä. Tätä merkitsee sofistien puhe *effective et formaliter implere*."³

Luther selittää, miten lähimmäistä kohtaan osoitettu rakkaus löytää hahmonsä nimenomaan kultaisen säännön perusteella.

² WA 17, II, 74, 20-75, 11; käänös Mannermaa TA (1979).

³ WA 17, II, 98, 13-24 (käänös Tuomo Mannermaa).

Mitä sitten tarkoittavat ne Lutherin teologian kohdat, joissa hän esittää, että rakkaus on muuttuvaa? Eräissä teksteissä Luther todellakin puhuu siitä, että se “mitä rakastetaan”, on muuttuvaista. Suomalaisessa keskustelussa on viitattu tässä yhteydessä eräisiin Lutherin teksteihin. Ensimmäinen niistä on Lutherin *Kirjoitus munkkilupauksista, De votis monasticis* (1521).

“Jumalassa pysyy lukkoonlyötynä lause: Kaikki pyhät elävät samasta Hengestä ja samasta uskosta, ja sama Henki ajaa ja hallitsee heitä, mutta heissä vaikutetaan erilaisia tekoja (diversa opera) ulospäin. *Sillä kuten Henki ei vaikuta heidän kauttaan samalla ajalla, se ei myöskään vaikuta samassa paikassa, samaa tekoa eikä samoja henkilöitä kohtaan, vaan muuttuu aikojen (transit per tempora), paikkojen, tekojen ja erilaisten ihmisten mukana.* Aina kuitenkin sama Henki ja usko hallitsee heitä, jotta he tulisivat Jumalan salatuiksi teiksi ja tuntemattomiksi jalanjäljiksi Hengen harjoittaessa itsekutakin toisissa teoissa, toisessa paikassa, toisilla ajoilla ja toisia henkilöitä kohtaan kuin kukin näkee toisissa pyhissä tapahtuvan: ja itsekukin pakotetaan seuraamaan hallitsevaa ja johtavaa Jumalaa hänelle aikaisemmin tuntemattomissa teoissa, paikassa, ajassa, henkilöissä ja tapauksissa. Tämä on uskon koulu (*eruditio fidei*) jossa kaikki pyhät ovat saaneet opetusta, kukin omassa kutsumuksessaan. Sen vuoksi on mahdotonta, etteivätkö nuo epäajanmukaiset pyhien jäljittelijät [tek. huom.: siis Lutherin ajan munkit] erehtyisi tuhoisasti seurattessaan enemmän isien tekoja kuin uskoa ja Henkeä – vaikka nämä teot olisivatkin mitä parhaimpia –, saattikka sitten etteivät he huomaa heidän erehdyksiään ja syntejään.”⁴

Kun Lutherin lauseita luetaan niiden alkuperäisessä kontekstissaan, hänen päättelynsä käy selväksi. Kirjoituksessa on kyse kutsumuksesta, munkkien asemasta ja kristityn tehtävistä toisten ihmisten keskuudessa. Luonnollinen moraalilaki ei muutu, vaan rakkauden toteuttamisen kontekstit vaihtuvat ja kohteet muuttuvat erilaisissa elämäntilanteissa. Hänen kutsumusajattelunsa mukaan rakkauden käsky toteutuu arjen kutsumuksessa. Henki ei vaikuta munkkiutta.

Luther hyödyntää uskon ja rakkauden teologiaa edelleen käsitellessään toisaalla muuttumattoman ja muuttuvan suhdetta koskien apostolien kokouksen (Ap.t. 15) päätöksiä ja niiden soveltamista seurakunnassa. Aihe on esillä hänen kirjassaan *Kirkolliskokouksista ja kirkoista* (1539).

“Siis ovat kaksi uskonkohtaa, Pyhä Pietari ja Pyhä Jaakob, toisiaan vastaan eivätkä kuitenkaan toisiaan vastaan. P. Pietarin artikkeli koskee uskoa, P. Jaakobin koskee rakkautta. P. Pietarin artikkeli ei siedä mitään lakeja, se syö verta, lihaa josta verta ei ole vuodatettu, epäjumalille uhrattua ja lisäksi paholaisen, eikä edes huomaa sitä. Sillä se toimii Jumalaa kohtaan eikä ihmistä kohtaan, eikä se myöskään tee mitään muuta kuin vain uskoo armolliseen Jumalaan. Sen sijaan P. Jaakobin artikkeli elää ja syö ihmisten kanssa ja suuntaa kaikki siihen, että nämä voisivat tulla P. Pietarin artikkelin tykö sekä torjuu ahkeruudella, ettei kukaan estyisi. *Rakkauden virkaa toimitetaan nyt maan päällä siten, että se, mitä rakastetaan ja vaaditaan, on muuttuvaista ja katoavaista.* Rakkauden virka ei voi omistaa kohdettaan ikuisesti, vaan tämä katoaa ja sen jälkeen tulee toinen, jota sen on myös rakastettava aina maailman loppuun asti. Kun nyt juutalaiset olivat tuhoutuneet tai tulleet uppiniskaisiksi eikä pakanoiden enää tarvinnut harjoittaa heitä kohtaan sellaista rakkautta, on kaikki rauennut – ei kirkon vallan muuttamana, kuten paavilaiset valehtelevat, vaan koska syyt ei enää ollut olemassa. Tämän vuoksi kristityt ovat syöneet vapaasti verta ja lihaa, josta verta ei ole vuodatettu...”⁵

Käsitys rakkauden muuttuvaisuudesta rinnastuu Lutherin teksteissä siihen päämäärään, josta uskon ja rakkauden distinktio puhuu. Rakkaus myönteisenä toisiin kohdistettavana lähimmäisenrakkautena on muuttuvaa siinä mielessä, että se löytää aina uusissa tilanteissa uusia tapoja tehdä ihmisille hyvää ja uusia kohteita, joiden elämänlaatua parantaa (aivan kuten Katekismuksen käskyjen opettamisessa neuvotaan). Luther ei kuitenkaan koskaan näytä puhuvan siitä, että ajatusta rakkauden muuttuvaisuudesta voitaisiin soveltaa myös negatiivisessa mielessä siten, että pahana kielletty asia tai luomisen järjestyksen rikkominen tulisi jossain tapauksessa sallituksi.

⁴ WA 8, 588. Käännös Mannermaan. *De votis monasticis*, 1521. Vrt. *Martti Lutherin käsitys munkkilupauksista*, 1521 (Walitut teokset 1 1908. Helsinki: SLS). Minun kursivoitini.

⁵ WA 50, 567, 9-29. *Kirkolliskokouksista ja kirkosta*, 1539 (Walitut teokset 2, 1910. Helsinki: SLS). Minun kursivoitini.